

”I frivillig landsflykt till det tomma rummet längst in i korridoren”

– En studie av Bruno Schulz *Kanelbutikerna* genom Deleuze och Guattaris teori kring territorialitet och flyktlinjer.

Av: Carlo Olsson Nyhammar

Handledare: Mattias Pirholt

Södertörns högskola | Institutionen för kultur och lärande

Kandidatuppsats 15 hp

Litteraturvetenskap | höstterminen 2016

Abstract:

The aim of this thesis is to read Bruno Schulz's *The Cinnamon Shops* through the theoretical framework of Deleuze and Guattari, focusing on the relation between territorialization, deterritorialization and reterritorialization. This is investigated through examples from the *The Cinnamon Shops*, focusing on different aspects of how territorialization is portrayed in Bruno Schulz's corpus. The goal is to show how the stories of Bruno Schulz are structured around various forms of territorializations, be it the home, the family shop or the town in itself. However, those territories are almost always negated through deterritorializing acts. In this act we get to face something new, something temporary and fragile, which in itself creates the essential crack or leakage in the text. Those acts of deterritorialization can't be allowed to continue undisturbed but must be shut down through various forms of reterritorialization. This form of reading is only possible when the text is seen as a rhizomatic structure, with no clear center or periphery. It is brought forward how each of those texts are segmented in various manners, either binary or linear, which affects how the territorializing acts can be perceived.

Keywords: Bruno Schulz, Territorialization, Deterritorialization, Gilles Deleuze, Fèlix Guattari, Rhizom, Assemblage, Line of flight

Nyckelord: Bruno Schulz, Gilles Deleuze Fèlix Guattari, Territorialitet, Avterritorialisering, Rhizom, Anordning, Flyktlinje

Innehåll

Abstract:	2
I. Inledning	4
Syfte, metod och avgränsning:	4
Tidigare forskning:	6
Teori och begreppsapparat:	7
II. Territorialitet och flyktlinjer	9
III. Fadern och Adela – Hemmet och Fantasin	13
Fåglarna	15
Provdockorna	17
En natt i högsäsongen.....	21
IV. Barndomens flyktlinjer	24
Pan	25
Kanelbutikerna	28
V. Sammanfattning och avslutning:	32
VI. Referenslitteratur.....	34

I. Inledning

Dessa korridorer, som böjde av i olika vinklar, dessa tomma kupéer, labyrintiska och kalla, hade något egendomligt övergivet över sig, något nästan skrämmande. Jag förflyttade mig från vagn till vagn i mitt sökande efter någon hemtrevlig vrå.¹

Men vad göra med händelser, som inte har sin egen plats i tiden, med händelser som kom för sent, när all tid redan var utdelad, uppdelad, sönderplockad, och som nu har blivit kvar så att säga vind för våg, oordnade, hängande i luften, hemlösa och kringirrande?²

Dessa två citat fångar i min mening essensen hos Bruno Schulz författarskap. De handlar om sökandet efter en trygg hemtrevlig vrå när omvärlden mest är kuslig och oigenkännlig. Samtidigt manifesteras önskan att följa de händelser som blev över, eller bara passerar oförmärkta förbi. Att göra det vardagliga magiskt.

Bruno Schulz är onekligen en av vardagens stora förkämpar, som i hela sin litterära produktion låter sig inspireras uteslutande av det vardagliga. Schulzkännaren Ficowski skriver i efterordet till den svenska utgåvan av *Kanelbutikerna* (2011[1934]): ”det Schulz visar oss är en alldaglighetens himmelsfärd.”³ I Schulz händer blir det vardagliga mytologiserat och inte alls tråkigt och grått, utan färgsprakande och fantastiskt.

De berättelser som Schulz publicerade lämnar mig utan ro. Det finns något som drar mig tillbaka, till omläsning. De inspirerar och låter för en kort stund vardagens gråa yta bli till ett färgsprakande magiskt äventyr. I uppsatsen kommer jag att läsa Schulz utifrån Deleuze och Guattaris teori med fokus på hur territoriet och dess olika yttringar tränger fram ur Schulz verk *Kanelbutikerna*. Idén därtill väcktes när jag läste deras analys av Kafka,⁴ i vilken de bryter ned hans författarskap och gör något helt nytt av det. I Deleuze och Guattaris händer blir Kafkas författarskap till ett bo, en fälla, en karta, fylld av anordningar, brutna flyktlinjer och segment. Vad skulle hända med Schulz författarskap om något dylikt försöktes på hans texter?

Syfte, metod och avgränsning:

Syftet är att läsa Bruno Schulz roman, eller novellsamling, *Kanelbutikerna* genom Deleuze och Guattaris teori och undersöka hur texten orienteras annorlunda genom denna läsning. Vad

¹ Bruno Schulz, *Kanelbutikerna & Sanatoriet Timglaset*, Norstedt, Stockholm, 2011, s. 279.

² Ibid., s.142.

³ Jerzy Ficowski, ”Efterskrift” i *Kanelbutikerna och Sanatoriet Timglaset*, Norstedt, Stockholm 2011, s. 363.

⁴ Gilles Deleuze & Felix Guattari, *Kafka: för en mindre litteratur*, Daidalos, Göteborg, 2012.

händer med texten när vi ser den genom Deleuze och Guattaris ögon? Eller i alla fall applicerar den teori de presenterar. Texten kommer att läsas som en rhizom, där olika strata kan kopplas samman – vilka immanensfält finner vi?⁵ Olika moment i texten kommer att behandlas som maskiner som kopplas ihop med andra maskiner.⁶ Vi har anordningar, flyktlinjer och territorier som ständigt förskjuts och manifesteras. Kort sagt kommer texten att ta form på ett nytt vis.

Fokus kommer att ligga på hur det i Schulz texter konstitueras territorium, platser och rum med sina givna regler, och hur dessa på olika vis undflys, hur de avterritorialiseras, och således även hur olika flyktlinjer tecknas fram. Jag kommer även att visa hur dessa olika modus av territorialiteter segmenteras på olika vis. Genom att fokusera på just territoriet och dess olika förskjutningar kan texten fördjupa sig mer och visa på territorialitetens mångfald, och även om vissa moment får träda tillbaka, företräddelsevis ”maskinen” tror jag ändå att läsningen gynnas av denna fokusering.

Genom en dylik läsning hoppas jag att texten öppnas upp för nya tolkningar och visar potentialen hos en deleuziansk-guattariansk läsning. Det är också min uppfattning att territorialiteten fyller en viktig plats i Schulz författarskap, och även om han själv inte tänkte på dessa med samma termer (hur skulle kan kunna det?), så finns det i min mening en stor potential av att läsa Schulz på mitt föreslagna vis, vilket jag ämnar visa med min läsning. Genom dessa glasögon kommer Schulz texter att öppnas upp på ett nytt vis, och vi kan börja förstå hur de verkar.

För att åstadkomma detta kommer jag i denna uppsats att göra en tematisk närläsning av Bruno Schulz text *Kanelbutikerna* där jag kommer att fokusera på vissa strukturer eller moment som framträder genom Deleuze och Guattaris teoretiska ramverk. Bruno Schulz *Kanelbutikerna* kommer att hanteras som en slags karta och på många vis kan uppsatsens uppgift sammanfattas i att länka samman några av denna kartas olika punkter. Detta kan ses i relation till Deleuze och Guattaris *Anti-Oidipus* (2013[1972]) maskinella projekt. Allt producerar något. Momenten kopplas samman med andra moment, i ett ständigt flöde, som betecknas av sina avbrott.⁷ Och i Deleuze och Guattaris anda eftersträvar denna text inte att

⁵ Rhizom är ett av Deleuze och Guattaris nyckelbegrepp och kan kort sammanfattas som ett rotsystem, eller en rotknöl där alla punkter och linjer kan kopplas samman med varandra. En vidare presentation av rhizomet och övriga nyckelbegrepp kommer att presenteras senare i texten under avsnittet ”Teori och begreppsapparat”.

⁶ För en djupare förståelse av hur ”maskinen” verkar i Deleuze och Guattaris teori se Gilles Deleuze & Félix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*, Bloomsbury Academic, London, 2013, s. 11-67.

⁷ *Ibid.*, s. 12–13, 50.

tolka, eller för den delen finna en mening, syftet är bara att visa på hur texten kopplar ihop sig, hur den anordnas.⁸

Jag har valt att begränsa mig till att enbart läsa en av Schulz publicerade böcker, nämligen *Kanelbutikerna*. Anledningen till detta är att jag upplever den som tillräckligt innehållsrik för min läsart. Det blir också möjligt att se det som en mer enhetlig textmassa, oavsett om en nu väljer att se det som roman eller novellsamling.⁹ Rollerna blir tydligare och enhetligare genom detta fokus, och jag menar att det snarare blir en styrka för textens syfte att avgränsas på ett sådant vis.

Tidigare forskning:

Merparten av forskningen kring Bruno Schulz finns endast tillgänglig på polska och är därmed tyvärr nästintill omöjlig att få grepp om för oss icke polsktalande. Däremot finns det nu för tiden en hel del antingen översatt eller skrivet på engelska. Jag kommer inte här att kunna redogöra fullständigt för Schulzforskningen, men genom några nedslag kan jag visa på Schulzforskningens nyckelpunkter.

Ficowski och hans outtröttliga arbete öppnade upp Schulz både för en polsk och en internationell publik, främst tillgängligt i Ficowskis monumentala verk *Regions of the Great Heresy* (2003[1967]), som är så nära en urkund vi kan komma, förutom Schulz egen produktion, när det gäller Schulz och hans författarskap. I *Regions of the Great Heresy* har Ficowski sammanställt mer än tjugo års efterforskningar kring Bruno Schulz både privata och litterära liv, genom ett idogt sökande efter kvarlämnat material som inte förstörts under Förintelsen. Här redogör Ficowski bl.a. för Schulz förhållande till sitt litterära arbete, sina adressater (främst kan Deborah Vogel nämnas), Schulz relation till sina familjemedlemmar (vilket avspeglas i hans verk), hans relation till tid, myt och barndom. Kort sagt rör det sig om en samlad kompott av olika ingångar till Bruno Schulz liv och litterära produktion.

Tillsammans med ovannämnda Ficowski är det troligtvis Artur Sandauer som betytt mest för den moderna Schulzforskningen. Specifikt bör hans essä från 1956 ”Rzeczywistosc

⁸ Deleuze & Guattari, 2012, s. 8, 161.

⁹ Det råder en oenighet om de olika avsnitten i *Kanelbutikerna* ska ses som kapitel eller noveller. I denna text gör jag ingen egentlig åtskillnad däremellan då det saknar betydelse för den läsart som här görs. Jag föreslår att oavsett om det anses vara kapitel eller noveller så bör de läsas som ett sammankopplat kartverk. Det är en karta med flera olika nivåer och olika mer eller mindre täta beröringspunkter. I dessa kartläggs, fragmentariskt, en stad, ett hem, en familj, en barndom, ett insjuknande, en tidsanda, en vardag, en fantasi etc. Dessa länkas samman på olika vis, och *Kanelbutikerna* torde således framträda som en anordning, en rhizom, och kanske framförallt som just en bok.

zdegradowana” nämnas, vilken bör ses om ett av startskotten för Schulzforskningen och refereras fortfarande, trots dess ålder, flitigt till.¹⁰

Antologin (*Un)masking Bruno Schulz* (2009) är sannolikt det främsta senare arbetet tillgängligt för en internationell publik med engelska som språk.¹¹ Ett ambitiöst verk med 22 stycken artikelförfattare. Antologins syfte är att orientera ”schulzologin” idag, och vilka dess huvudströmningar är.

I svensk kontext är det egentligen enbart Krzysztof Stalas avhandling från 1993 (Stockholms universitet) *On the Margins of Reality: Paradoxes of Representations in Bruno Schulz's Fiction* som är av intresse. Stalas avhandling ägnar sig åt relationen mellan Schulz författarskap och litterär representation. Ett fält som ligger relativt långt från min uppsats syfte.

Teori och begreppsapparatur:

Att sammanfatta Deleuze och Guattaris teori skulle jag prompt vilja påstå är en omöjlighet. Men även om det är omöjligt kan jag måla upp vissa ingångar och peka på vissa knypunkter och möjliga orienteringar.

Inledningsvis skulle jag vilja citera de två för att på så vis visa hur jag ger mig i kast med deras textproduktion.

Vi skrev *Anti-Oidipus* tillsammans. Eftersom vi båda två var flera, var det fullt med folk redan där. [...] För att göra inte oss själva, utan det som får oss att handla, känna och tänka, omärkbart. [...] En bok har varken objekt eller subjekt. Den består av materia formad på olika sätt, av vitt skilda datum och hastigheter. [...] I en bok, precis som i allt annat, finns det artikulations- eller segmentaritetlinjer, strata, territorialiteter; men det finns också flyktlinjer, avterritorialiserande och avstratifierade rörelser. Flödenas jämförbara hastigheter längs dessa linjer för med sig fenomen av relativ långsamhet, av viskositet, eller tvärtom av brådska och brytningar. Allt detta, de mätbara linjerna och hastigheterna bildar en *anordning*.¹²

De försöker hitta ett sätt att lösa upp subjekts och objekts dikotomi, visa att denna är en missvisande orientering, eller strukturering av världen. När de i detta fall vänder sig till boken som exempel, visar de på nya sätt att förhålla sig till denna anordning, där författarjaget förvisso är en beståndsdel, men inte det relevanta för texten. De ger oss, genom en ny

¹⁰ Dieter De Bruyn, & Kris van Heuckelom, (red.), (*Un)masking Bruno Schulz: new combinations, further fragmentations, ultimate reintegrations*, Rodopi, Amsterdam, 2009, s. 11.

¹¹ Dieter De Bruyn, & Kris van Heuckelom, (red.), (*Un)masking Bruno Schulz: new combinations, further fragmentations, ultimate reintegrations*, Rodopi, Amsterdam, 2009.

¹² Gilles Deleuze & Félix Guattari, *Tusen platåer: kapitalism och schizofreni*, Tankekraft Förlag, Stockholm, 2015, s. 17–18.

begreppsapparatur, ord för att avkoda texten på ett nytt – förhoppningsvis – produktivt vis. De öppnar upp texten genom att ge oss dechiffreringsnycklar som vi tidigare inte haft tillgång till.

Det kommer, tyvärr, att röra sig om en begreppstung uppsats, inte för att begreppen i sig egentligen behöver vara så svåra att förstå, men snarare för att Deleuze och Guattaris teorier måste förstås utifrån deras begreppsapparatur. Deras teori och begrepp är så tätt sammanlänkade att de inte riktigt går att skilja åt. Jag kommer dock att försöka reda ut några nyckelbegrepp så att ingångar i texten öppnas upp. Ibland kan det bli nödvändigt att försöka stycka upp deras begrepp i enskilda celler, som därefter går att ringa in, men jag vill accentuera vikten av att se dem som ett gemensamt schema av begrepp, uppdelningen är enbart för tydlighetens skull.

Inledningsvis tror jag att det är viktigt att förstå sig på vad de vill göra med sin begreppsapparatur. De vill bryta upp, som jag tidigare nämnt ett dikotomatiskt tänkande och i dess ställe lyfta fram mångfalden. Det rör sig inte om hierarkiska ordningar som utgår från det ena och delar sig. Utan allt är redan där, i ett virrvarr av möjligheter och flyktlinjer. De väljer att beskriva denna mångfalds möjlighet som en ”rhizom” – ett slags rotsystem – som saknar ett givet centrum, vars alla punkter kan sammanlänkas.¹³ Rhizomen blir en grogrund för deras vidare teori, och dessa rhizom finner vi överallt. Det blir en slags karta över hur vår omvärld, vår teoribildning med mera är strukturerad. En rhizom är alltid heterogen, alltid mångfaldig. Den är också veckad, dvs. flerdimensionell.¹⁴ Om vi väljer att se rhizomen som ett kluster, utan centrum och periferi, utan enbart som ett nätverk, där alla punkter kan kopplas med varandra vecklas rhizomen ut som en slags karta som går att orientera sig utifrån. Genom att läsa texten som en rhizom, kan spårandet av olika linjer, maskiner, anordningar segment mm. följas. Rhizomen blir med andra ord utgångspunkter för hur läsningen av Schulz produktion kan inledas.

Det finns en ytterligare grundläggande orienteringsmodell som Deleuze och Guattari presenterar nämligen ”anordningen”. I anordningen sammanlänkas alla komponenter för ett visst skeende eller en viss struktur. När vi ser boken som anordning räknar vi även in allt runtomkring den, det som finns i anslutning till anordningen – boken. Således är även anordningen bestämd av sina möjliga kopplingar.¹⁵

När vi läser Schulz genom Deleuze och Guattari är det av vikt att vi håller reda på dessa två grundförutsättningar för hur en text struktureras, dels som rhizom och dels som anordning.

¹³ Deleuze & Guattari, 2015, s.19–23.

¹⁴ Ibid., s. 21.

¹⁵ Deleuze & Guattari, 2012, s. 162.

Dessa är dock inte motpoler av något slag, utan snarare olika fokus på hur vi ordnar texten. I rhizomen ingår anordningar och rhizomen anordnas, anordningen i sig är alltid verksam i en rhizom och är såtillvida även rhizomatisk i sin struktur. I dessa rhizom och anordningar finns det alltid möjliga avterritorialiserande skeenden – flyktlinjer – som ”sticker iväg”, bryter ny mark och vänder uppochned på de markerade territorier som konstituerats. Vi kommer nu i nästa kapitel att fokusera på hur dessa verkar inom det rhizomatiska anordnade ramverk som vi nu ställt upp.

II. Territorialitet och flyktlinjer

Bruno Schulz texter i *Kanelbutikerna* är, som vi kommer att se längre fram, fulla av territorier, och flykten från dessa markerade punkter, vilket jag förhoppningsvis kommer att kunna visa senare i texten. Dessförinnan behöver dock detta begrepp ”territorium” redas ut, eller kanske snarare detta begreppskluster. I *Tusen Platåer* (2015 [1980]) ägnar Deleuze och Guattari en ”platå” åt att just redogöra för hur och vad detta territorium är.¹⁶ Deras beskrivning av territoriet och hur det blir till går via ”ritornellen”, ett treradigt versmått, och utgår av denna anledning från tre olika nivåer för att kartlägga territoriet. Vi har med andra ord med tre skikt av territorialitet att göra, eller snarare tre modus. Deleuze och Guattari inleder denna territoriella ritornell med att måla upp ett barns fruktan i natten, som lugnar ned sig genom att nynna för sig själv, dvs. utför barnet en trygghetsakt, en ritual och ”[s]ången är som en skiss över ett stabilt och lugnt centrum, stabiliserande och lugnande, mitt i kaoset.”¹⁷ Detta lugnande och stabila centrum, som håller kaoset ute blir centralt i deras beskrivning av hur territoriet blir till.

De följer upp denna bild av det ensamma, skrämnda barnet med ett nytt fragment ”hemmet”:
”Nu är vi hemma istället. Men hemma är inget som redan finns: man måste rita upp en cirkel kring ett ömtåligt och osäkert centrum, organisera ett avgränsat rum”.¹⁸ Territoriet – i det här fallet hemmet – blir till genom att det avgränsas, och detta mer eller mindre explicit. Och denna gräns behöver markeras på olika vis, vad som är mitt och vad som är ditt. Det är utifrån detta som Deleuze och Guattari kan skriva att ”[r]adio- och tv-apparaterna är som en ljudvägg i varje hem, de markerar territorier (grannen protesterar när volymen är för hög).”¹⁹ Markören

¹⁶ Platån i fråga är ”1837: Om ritornellen” i Gilles Deleuze & Félix Guattari, 2015, s. 463–522.

¹⁷ Ibid., s. 463.

¹⁸ Ibid., s. 463.

¹⁹ Ibid., s. 464.

i fråga, tv:n eller radion markerar ett ägande av rummet, och när dessa markörer spiller över blir de ett intrång i någon annans revir, i den andres territorium. Det rör sig om frammanandet av det tidigare nämnda trygga och stabila centrumet, vilket blir till genom att ordna en yta, ett rum, och göra det till ens eget. Markera detta tydligt och definitivt och således stänga ute kaoskrafterna som finns runt omkring, ständigt hotandes.

Detta territorium är inte en statisk plats utan snarare är "[t]erritoriet en handling som påverkar miljöer och rytmer, som 'territorialiserar' dem. Territoriet är produkten av en territorialisering av miljöer och rytmer."²⁰ Det skulle alltså snarare kunna beskrivas som en performativ akt. Territoriet blir till och konstitueras genom att det görs. Det är produkten av markerande akter.

Det finns dock ett tredje moment i Deleuze och Guattaris ritornell över territoriet nämligen "öppnandet". "Nu gläntar vi till slut på cirkeln, vi öppnar den helt, släpper in någon, ropar på någon, eller går själva ut, kastar oss ut. Vi öppnar inte cirkeln åt det håll där de urgamla kaoskrafterna trängs, utan mot en annan region som är skapad av cirkeln själv."²¹ I direkt relation till hemmets skyddsmurar öppnar vi upp oss inför världen, och riskerar därmed en improvisation. Men det rör sig inte om att åter träda in i kaoset utan genom att följa olika linjer, som håller tryggheten någorlunda intakt. Det är dock alltid en chansning, en måste våga sig ut i världen, kasta sig ut, ge sig hän. Att våga sig utanför sitt territorium är nödvändigt men också alltid riskabelt.

Dessa tre aspekter utgör, vad Deleuze och Guattari menar, egentligen är tre aspekter av samma sak, ritornellen. I vilken vi "befinner oss bland berättelserna; skräckberättelserna och sagoberättelserna, liksom bland *romanserna* [led lieder]. Ritornellen har tre aspekter som gör samtidiga eller blandar samman: ibland ibland ibland."²² Det som åsyftas är att dessa tre punkter, eller aspekter, av ritornellen är sammankopplade, eller kanske snarare alltid sammankopplas, varje gång på olika vis. Ibland rör det sig om att behöva hitta en trygg punkt när "kaoset [är] ett enormt svart hål och man anstränger sig för att däri fixera en ömtålig punkt som fungerar som centrum".²³ Men det kan också ta sig andra uttryck exempelvis "[i]bland organiserar man en lugn och stabil 'takt' (snarare än en form) kring punkten i fråga: det svarta hålet blir ett hem. Ibland ympar man in en flykt i denna takt, utanför det svarta hålet."²⁴ Det

²⁰ Deleuze & Guattari, 2015, s. 468.

²¹ Ibid., s. 464.

²² Ibid., s. 464.

²³ Ibid., s. 464–465.

²⁴ Ibid., s. 465.

trygga hemmet kan alltså omvandlas till ett svart hål som måste undflys och är inte längre den trygga, men ömtåliga punkt, som en kan desperat klänga sig fast vid.

Dessa rörelser av ömsom territorialiseringar och avterritorialiseringar sker i en växelverkan, alltid med ett korrelat, en part som denna akt sker i relation till.²⁵ Hemmet, som vi ovan sett, blir till som territorium i relation till ett yttre kaos, till en granne nästintill, till ett yttre verkande samhälle etc. Den avterritorialiserande flyktlinjen blir möjlig i relation till hemmet som svart hål. Genom att spåra och avkoda dessa flyktlinjer och dess avterritorialiserande verkan ser vi även dess kopplingar till både tidigare och kommande moment, det blir en slags länk för textens struktur.

Det är någonstans här som jag vill föra in Schulz territorium, eller snarare hans territorialitet. Det finns hos Schulz flera moment av flykt från ett konstituerat territorium, som ofta leder in i magiska flyktlinjer som på så vis avterritorialiserar territoriet. Dessa tar sig olika uttryck, vilka kommer att exemplifieras genom tematiska nedslag framöver. Gemensamt för dem alla är dock att det ständigt finns en spänning mellan det magiska, eller fantastiska och vardagens vanlighet. Genom att låta dessa territorier föras till sin spets öppnas även de flyktlinjer som avterritorialiserar dem.²⁶

Schulz värld anordnar sig i olika kluster, som i sin tur sorterar och ordnar den fiktiva värld som däri formas. Dessa anordningar kopplas samman kors och tvärs, på olika vis och i olika konstellationer. Hemmet ”anordnas” och inordnas i en miljö och därefter ”territorialiserar” som därifrån länkas samman med staden – Drohobycz – som i sin tur kopplas samman med Butiken. Butiken länkas samman till hemmet, till staden. Familjen, Fadern, och Adela bebor dem alla med olika funktioner och centreringar. Det är snarare en karta som tecknas upp, utan fasta kopplingar. Schulz beskriver en slags rhizomatisk geografi i vilken hans historier länkas samman inte via ett kausalt linjärt flöde, utan ett rotnätverk. Där allt från tiden till rummet anpassas, och löses upp för att berättelsen ska fortsätta flöda.

Av avgörande intresse för anordningen är att den är territoriell och territorialiserande. Deleuze och Guattari skriver: ”Territoriet är den första anordningen, det första som bildar anordning. Anordningen är först och främst territoriell.”²⁷ Det finns med andra ord en otrolig närhet mellan territoriet och anordningen som sorterings-, alternativt orienteringsmodeller. Territoriet blir till genom att en omgivning, en situation, eller ett tillstånd anordnas och inordnas i ett expressivt uttryckt territorium, med sina markörer. Likaså är anordningen från

²⁵ Deleuze & Guattari, 2015, s. 265.

²⁶ Deleuze & Guattari, 2012, s. 151.

²⁷ Deleuze & Guattari, 2015, s. 480.

första början just ett slags territorium, genom att inordna och anordna blir det ett sätt att markera en tillhörighet – en territorialitet. Således är varje flyktlinje från ett territorium lika mycket en flykt från anordningen.

Det Schulzianska hemmet är lika mycket ett territorium, dvs. en avgränsning av just det hemmet, som en anordning. Territoriet markeras genom olika akter, och andra markörer. Hemmet är också en anordning, ett sätt att inbegripa och sortera kaoset. Deras ägodelar, familjemedlemmar, geografiska orienteringar, tjänare, grannar etc. ingår i denna sorteringsmodell. Det är helt enkelt inte samma hem utan alla de olika komponenter som ingår i denna anordning. Däremot kan dessa anordningar alltid luckras upp, genom dessa olika avterritorialiseringssaker som vi kommer att stöta på under textens gång. Vad blir hemmet när det inte längre består av samma anordning? Eller när territorialiteten ryckts undan från anordningen?

Och även om anordnandet är nära knutet till territoriet kan det också verka avterritorialisande. Det som en gång verkade som en territoriell anordning kan slå över i en annan anordning (exempelvis en social anordning).²⁸ Således finns det ständigt ett slags växelspel och möjlighet till friktion mellan anordningen och territoriet, och det kan samexistera flera anordningar, som skapar möjliga förskjutningar.

Vi har hittills utelämnat ett tredje moment bestående av en återterritorialiseringssaker som vi kommer att stöta på under textens gång. Vad blir hemmet när det inte längre består av samma anordning? Eller när territorialiteten ryckts undan från anordningen?

Vi har hittills utelämnat ett tredje moment bestående av en återterritorialiseringssaker som vi kommer att stöta på under textens gång. Vad blir hemmet när det inte längre består av samma anordning? Eller när territorialiteten ryckts undan från anordningen?

²⁸ Deleuze & Guattari, 2015, s. 482.

²⁹ Deleuze & Guattari, 2012, s. 42. (Det rör sig här om en annan översättning av ordet "la Déterritorialisée", tidigare har det allt som oftast valts att behålla sin de- respektive re-prefix i den svenska översättningen, men i och med Tankekrafts nya översättning av *Tusen Platåer* och *Anti-Oedipus* har prefixen av- och åter- valts i dess ställe.)

att skriva, är att fasta.”³⁰ Det finns dock ett återterritorialiserande moment som följer på detta upphävande av munnens ”primitiva” territorialitet. ”I praktiken kompenserar tungan [*la langue*] normalt sin deterritorialisering med en reterritorialisering i meningen. När den upphör att vara sinnesorgan, blir den istället Meningens instrument [*instrument du Sens*].”³¹ Det som sker är att tungans tidigare, primitiva, territorialitet som en del i födointagsprocessen avterritorialiseras genom språket, ljudet tar plats från födointaget och tvingar till och med fram fastandet, i detta talande återtar dock tungan en fast grund, ett nytt territorium ersätter det gamla.

Det blir till ett slags växelspel mellan avterritorialiseringar och återterritorialiseringar, när territoriet dragits undan, skapas allt som oftast ett nytt som ersätter det gamla. Dessa utspelar sig i en rhizom, detta rotnätverk av sammanlänkande flyktlinjer som kan följas och länka samman alla givna punkter med varandra. Olika anordningar anhopar sig och slår över i andra. Vi har helt enkelt en mångfald att följa, det finns ingen fast punkt, ingen början, inget slut, bara rörelser, mångfalder och ingångar. Men för stunden låt oss fokusera på hur territoriet tar sig uttryck i Bruno Schulz verk *Kanelbutikerna*, vilka flyktlinjer kan vi följa, vilka blir de avterritorialiserande momenten och sker en återterritorialisering?

III. Fadern och Adela – Hemmet och Fantasin

Det kanske viktigaste, och i vart fall mest närvarande, territoriet som konstitueras i Schulz *Kanelbutikerna* är det egna, fiktiva, ”Hemmet”: ”Vi bodde vid torget, i ett av de mörka husen med tomma och blinda fasader som är så svåra att skilja från varandra.”³² Dessa hus, nästintill oskiljaktiga från varandra leder till ständiga potentiella äventyr och uppslag för nya historier:

Det ger upphov till ständiga misstag. När man väl gått in i fel farstu och uppför fel trappa, hamnade man vanligen i en veritabel labyrint av främmande lägenheter, korridorer, oväntade utgångar till främmande gårdar och man glömde bort det ursprungliga målet för sin expedition, för att efter flera dagar då man återvände från sina irrfärder och underliga och invecklade äventyr. (19)

I Schulz värld är det vardagliga redan ett potentiellt äventyr, ständigt möjligt att väcka till liv. Det är bakom vardagens vardagliga yta som de magiska äventyren gömmer sig. I Schulz värld

³⁰ Deleuze & Guattari, 2012, s 42.

³¹ Ibid., s 43.

³² Bruno Schulz, *Kanelbutikerna & Sanatoriet Timglaset*, Norstedt, Stockholm, 2011, s. 19. Hädanefter kommer hänvisningar till denna text att redovisas i brödtexten med formatet ”(xx)”

samverkar två sidor, dels en helt magisk och dels en helt vardaglig.³³ Hemmet blir också ett slags rhizom som breder ut sig, där hemmet-huset mer eller mindre kan kopplas samman godtyckligt genom olika rum och korridorer. Och utifrån denna magiska ”logik” är det självklart att ”[v]åningen hade inget bestämt antal rum, eftersom ingen mindes hur många av dem som var uthyrda till inneboende”(20). Genom dessa olika kopplingsmöjligheter följer att hemmet mer eller mindre kan inordnas i tre olika sorteringsmodeller, dels som territorium, dels som rhizom och dels som anordning. Jag kommer här att fokusera på hemmet som territorium, men de andra aspekterna kommer att vävas in i denna läsning. Även om de är skilda i hur de kodar hemmet är de tätt sammanvävda i varandra. Exempelvis blir hemmets territorialitet till genom att det anordnas som just ett hem.

Men detta hemmets territorium finns inte bara till i sig, statiskt, det blir till genom görandet. Genom att det markeras gentemot det utanför. Det är vardagens små ritualer som gör hemmet till ett hem, det som skiljer detta hemmets hus från de övriga. Det skiljer även ut hemmets modus, det rör sig om just ett hem och inte exempelvis en butik, vilket i sin tur är ett annat privilegierat territorium i Schulz författarskap.³⁴ På bottenvåningen får butiksbiträdena bo, en skiljegräns där de inte riktigt ingår i hushållet (20). Här upprättas en skiljelinje mot familjen (med Adela inräknat) som markerar ett ”vi” och ett ”dem”.

Adela, familjens hushållerska och städerska, spelar flera viktiga roller i Schulz berättelser och anses vara en av Schulz nyckelgestalter.³⁵ För den här uppsatsen rör det sig främst om hur hon verkar både territorialiserande, och kanske framförallt återterritorialiserande, både dessa genom sitt hushållande.

Först och främst avgränsar hon hemmet, genom att hon städar och donar i rummen markerar hon dem som del av hemmet. Alternativt förpassar hon det som inte städas till hemmets periferi. I nästan alla de kapitel/noveller som samspelar i *Kanelbutikerna* som behandlar hemmet har en ”städscen”, d.v.s. ett moment av en städande eller donande Adela som markerar hemmet som territorium, exempelvis som i följande passager: I ”Fåglarna”: ”En gång under en storstädning uppenbarade sig Adela oväntat i fars fågelrike” (33). Eller denna

³³Krzysztof Stalas avhandling behandlar hur det ”verkliga” framställs i Bruno Schulz författarskap, vilken kan vara av intresse för vidare studier av hur verkligheten framställs på ett paradoxalt vis hos Bruno Schulz. Krzysztof, Stala, *On the margins of reality: the paradoxes of representation in Bruno Schulz's fiction*, Almqvist & Wiksell International, Diss. Stockholm: Univ., Stockholm, 1993.

³⁴För mer angående butikens territorialitet hänvisar jag till sektion III i detta kapitel som behandlar ”En natt i högsäsongen”.

³⁵För en djupare läsning av Adela och hennes roll i Schulz författarskap rekommenderar jag artikeln ”Adele” av Stanislaw Rosiek. I artikel presenteras Adela utförligt, via olika ingångar, stort fokus ligger på att just redogöra för Adelas relation till Fadern – Jakub. Artikeln finns tillgänglig via: <http://brunoschulz.eu/en/archiwa/1522> (hämtad 2016-12-28).

ur det inledande kapitlet ”Augusti”: ”När Adela hade städat försänkte hon rummen i skugga genom att dra ner linnerullgardinerna” (10). Och slutligen ur ”Provdockorna”: ”Förgäves satte Adela kulörta ljus i alla lampornas ljushållare” (36) och ”Vi väcktes av Adelas ljudliga städande” (37). Jämför med Deleuze och Guattaris exempel med ljudväggen, som markerar hemmet som territorium. Adela fyller en liknande funktion, hon skapar en städ- och skurvägg som bildar en gräns mot omgivningen.

I detta hemmets territorium är det egentligen två entiteter som på olika vis kämpar om makten, nämligen Fadern och Adela.³⁶ Hon förskjuter också fadern och hans tokigheter vidare ut i periferin med sitt städande, sitt territorietagande: ”Utan att korsa klingor överlämnade han sin forna härlighets domäner i fiendens händer. Han gick i frivillig landsflykt till det tomma rummet längst in i korridoren och förskansade sig där i sin ensamhet” (35–36). Men vad är det Fadern gör med territoriet?

Fadern spelar en väldigt speciell och essentiell roll i Schulz hem-territorialitet. Detta då det är fadern i främsta rummet som skapar territoriets flyktlinjer, den som avterritorialiserar rummet. Han gör hemmet till något som det inte är, öppnar upp den cirkel som vi tidigare diskuterat och ”kastar” sig ut och, med Deleuze och Guattaris ord, hemfaller åt ”improvisation”. Dessa avterritorialiserande akter från Faderns sida sker allt som oftast genom att han ”fjärmar sig alltmer från det praktiska livets bestyr” (30). som det heter i ”Fåglarna”. Detta fjärmande leder ofta in till mer eller mindre magiska ögonblick och historier frånsäger sig all realism som vi är vana vid. Här är en i Schulz författarskap viktigt moment, nämligen det magiska läckaget.³⁷

Detta sker i flertalet av *Kanelbutikernas* kapitel, men låt oss göra några nedslag i dessa och låta dem verka som exempel för en mer genomgående struktur.

Fåglarna

Först ut är kapitlet ”Fåglarna”. Här börjar Fadern intressera sig för zoologi och kläcker således idén att börja hålla sig med all världens olika fåglar, som han sedermera håller på husets vind, men han, Fadern

nöjde sig inte med att kläcka fram fler och fler nya exemplar; han ställde till fågelbröllop på vinden, skickade ut bönemän, i skrymslen och vrår på vinden band han

³⁶ Denna Faderns och Adelas relation har tolkats och analyserats i flertalet texter om Bruno Schulz författarskap. Bland annat i Russell E. Browns *Myths and Relatives*, Verlag Otto Sagner, München 1991, s. 92-93.

³⁷ Jerzy Ficowski skriver upplyst om hur det magiska spelar en central roll i Bruno Schulz författarskap i kapitlet ”Magic and Definition” i *Regions of the Great Heresy*. (Ficowski, 2003 s. 115–126)

fast förföriska, trånande fästmör och uppnådde i själva verket också att taket på vårt hus, ett väldigt, spåntäckt mansardtak, blev ett veritabelt fågelhärbärge, en Noaks ark, dit alla slags bevingade varelser kom flygande från när och fjärran. (32-33)

Hemmet förskjuts som människoboning till att bli lika mycket ett fågelhärbärge. Och vi har tidigare i kapitlet sett att dessa inte är helt ”naturliga”, en del är sprungna ur de ornitologiska kompendier som Fadern håller sig med (32). Fadern själv blir mer och mer fågellik.³⁸ Han kommer mer och mer sällan ned från vinden, utan ägnar nästan hela sin tid åt att vara med sina fåglar: ”Ibland glömde han sig och for upp på matbordet, flaxande med armarna som vingar” (33). Utan att ägna sig åt tolkning av Faderns fågelblivande, (Detta fågelblivande kommer att återkomma i bl.a. kapitlet ”Kackerlackorna”.³⁹) kan en tydlig flyktlinje utskiljas i faderns här nästintill magiska, och nästintill patetiska fågeluppfödande. Hemmet, som är klart och tydligt inramat och avgränsat öppnas upp för något – fåglarna – som inte hör hemma och som inte ingår. Det är inte längre hemmet utan hemmet har slagit över i något annat, inte ett hem utan snarare ett fågelhärbärge, en fåglarnas ark. Detta avterritorialiserande kan dock inte tillåtas fortgå, utan en återterritorialiserande akt är nödvändig. I detta fall sker detta genom Adela och hennes städande, territorialiserande akter, som också kan verka återterritorialiserande.

Vi har redan vidrört denna akt men låt oss läsa den i fullo:

En gång under en storstädning uppenbarade sig Adela oväntat i fars fågelrike. Hon blev stående i dörren och vred händerna över stanken som svävade i luften, och över de högar av träck som täckte golv, bord och möbler. Hon fattade ett raskt beslut, öppnade fönstret och med tillhjälp av sin långa kvast försatte hon hela fågelmassan i rotation. Det for upp ett helvetiskt moln av fjädrar, vingar och skrik, och mitt inne i det dansade Adela likt en rasande menad en förintelsedans i skydd av sin virvlande tyrsusstav. Tillsammans med fågelskocken försökte min far med flaxande armar förtvivlat att lyfta från golvet. Så småningom glesnade det bevingade molnet, tills Adela slutligen stod ensam kvar på valplatsen, utmattad och flämtande, jämte min far, som såg bekymrad och skamsen ut och var redo att kapitulera utan villkor. (34)

Adela kommer och återställer ordningen, sätter Fadern och hans upptåg på plats genom sitt städande, sitt återställande av ordning. Nog kan vi passande beskriva det som en slags

³⁸ Faderns transformation är ett återkommande tema i *Kanelbutikerna*, han blir till fågel, kackerlacka, kondor etc. Detta har utförligt diskuterats i tidigare nämnda Russell E. Browns *Myths and Relatives*. (Russell E. Brown, 1991, s. 29–39.) Djurblivandet är i sig också ett för Deleuze och Guattari centralt tema, och skulle säkerligen kunna vara ett intressant tema för framtida studier av Bruno Schulz i relation till Deleuze och Guattaris teori. Djurblivandet avhandlas tydligast hos Deleuze och Guattari i *Tusen Platåer* under platån: ”1730: Intensivblivande, djur-blivande, omärkbar-blivande”. Deleuze & Guattari 2015 s. 351–462.

³⁹ Detta kapitel kommer inte analysera i denna uppsats, men i ”Kackerlackorna” (95–100) rör det sig om Faderns borttynande, död och kondorsblivande. Kondoren är i ”Fåglarna” den främsta och största av de fåglar som Fadern föder upp. De är otroligt lika varandra, och smälter så småningom nästan ihop.

”naturkatastrof”, likt den i kapitlet ”Nimrod” beskrivna städningen (55–59). I slutändan har vi den återterritorialiserade Fadern som ”[e]n stund senare kom [...] nedför trapporna till sina domäner – en bruten man, en landsförvisad kung, som förlorat tron och rike”(34).

Provdockorna

”Provdockorna” utgör vårt andra exempel. I ”Provdockorna” tecknar Schulz en tillsynes vardaglig scen, den inleds med att återknyta till det förra exemplet ”Fåglarna”. Fadern är nu en bruten man, som fogat sig i sitt nederlag gentemot Adela, men samtidigt är han en slags hjältefigur, som ”ensam förklarade krig mot den gränslösa tristessens naturkraft som förkvävde staden”, en ”oförbätterlig improvisatör” och ”fantasins fäkthemästare” (35). På många vis är han en slags Don Quijote figur, som slåss för ”poesins förlorade sak” (35). Denna avterritorialiserande kraft som med sin improvisation och fantasi ruckar på de gränser som dragits, de som territorialiserar hemmet.

Fadern har dragit sig tillbaka till husets periferi, det mest avlägsna rummet i korridoren och glöms bort. Familjen finner sig i ett vardagligt, sakta lunk. Vid denna tid smygs två nya figurer in innanför hemmets väggar. Två sömmerskor, Polda och Paulina, har brett ut sig i matsalen och tar den i besittning med sina bestyr. Rummet övergår till att bli en ”skräpkammare” fylld med deras yrkesrekvisita, tygremсор och lappar (39). De är trånande och ”[d]e fläktade sina heta kinder med gardinerna inför den annalkande vinternatten – de blottade sina brännande uringningar, fyllda av hat och rivalitet mot varandra, beredda till kamp om någon Pierrot, som nattens mörka vindfläkt kunde blåsa mot fönstret” och ”hur litet begärde de inte av verkligheten.”(39). De konstituerar territoriet, avgränsar rummet och tillsluter det med hjälp av sin rekvisita. Rummet som en gång var matsal är nu snarare deras skräpkammare, fylld av både deras utrustning och skräp. Deras rivalitet kring att fånga en ont anande förbipasserande ”Pierrot” är också ett territorialiserande agerande. Det beskrivs av Schulz som en slags ”aftonsseans” (40), en rituallikande akt som gör rummet till vad det är.

Det är i ett av dessa ögonblick som Fadern åter gör entré och avterritorialiserar det rum som blivit ett expressivt territorium. Det sker under en av hans nattliga promenader, när Adela är frånvarande (40). Kort sagt blev Fadern betagen av de två sömmerskorna och ”[d]etta oavsiktliga möte blev inledningen till en hel serie seanser, under vilken min far snabbt lyckade tjusa de båda unga damerna med sin bisarra och charmerande personlighet” (40). Hans belöning för sitt galanta manér blir att få studera deras former. Här sker en inledande avterritorialiserande akt då Fadern vänder sig till formen, och inleder ett slags hyllningstal till

formen i polemik mot innehållet. Ett skenbart hastigt abrupt slut blir det dock på Faderns avterritorialiserande akter då Adela plötsligt dyker upp. ”Men Adela visade sig oväntat vara situationen vuxen. Leende gick hon fram till far och gav honom en knäpp på näsan”(41). Spänningen är bruten och Faderns avterritorialiserande kan fortsätta, för stunden, ostört.

Flyktlinjen tar sig uttryck i form av en, från faderns sida, föredragsserie. Det handlar dock inte längre om att skapa flyktlinjer från hemmet, utan snarare efter att undfly den grå verkligheten – vardagen. Att undfly den ordnade tillvaron som konstituerats i hans frånvaro. Att öppna världen för poesin och fantasin, att låta myternas sanning råda. Det rör sig således om för Fadern att avterritorialisera vardagen och öppna en glipa in till fantasins domäner. Schulz är högst medveten om denna förskjutning som Fadern försätter sin omgivning i och skriver:

Det är värt att notera hur alla ting när de kom i kontakt med denna ovanliga människa liksom drog sig tillbaka till sin tillvaros rot, byggde upp sin uppenbarelse på nytt ända till dess metafysiska kärna, återvände liksom till sin ursprungliga idé, för att sedan på denna punkt förneka den och avvika till de tvivelaktiga, riskabla och tvetydiga regioner, som vi här kort och gott ska kalla det stora kätteriets regioner. (41–42)

Fadern öppnar upp något med sina fantastiska påfund och låter det magiska och otroliga läcka igenom till vardagen, men i detta är han också en slags hypnotisör och charlatan som förleder de verklighetens trogna. Jag kommer inte här att sammanfatta denna Faderns föredragsserie, utan istället göra några nedslag i hur de verkar avterritorialiserande för att sedan föras tillbaka av Adelas återterritorialiserande akter.⁴⁰

Det första Fadern lyckas åstadkomma i sin föredragsserie är att skapa en flyktlinje där vi alla har demiurgens privilegium, vi är alla skapande andar. Materien ”vibrerar av obegränsade möjligheter” men också att ”[a]llt organiserande av materien är obeständigt och lösligt, lätt att upphäva och upplösa” genom att materien är formbar, av oss människor ligger det ”inget ont i att reducera livet till annorlunda och nya former”(43). Fadern löser upp det tillstånd av fast beständighet i sitt föredrag och blir en slags profet som förkunnar den gemensamma skaparkraften. Om världen är formbar av gemene man är den inte heller fast ordnad och gripbar, och den går att omforma och omstöpa i tillfälliga former lämpad efter formgivaren. Det blir också ett utjämnande av roller. Demiurgen – skaparguden – blir i Faderns föredrag detroniserad och vi har uttryckligen ”levat allt för länge under demiurgens ouppnåeliga

⁴⁰ Dessa kommer här endast presenteras kort, men det finns andra texter som har skrivit längre om detta samband mellan Fadern och Adela i ”Provdockorna”, förslagsvis kan man vända sig till Colleen M. Taylor, “Childhood Revisited: The Writings of Bruno Schulz.” i *The Slavic and East European Journal*, vol. 13, no. 4, 1969, s. 455–472.

fullkomlighets terror” och då vi inte kan uppnå demiurgens fullkomlighet bör vi istället ”ge företräde åt skräp” (44, 45).

Här avbryts hans flykt in i en gemensam demiurgi av Adelas silkesklädda fot, lik ett ormgap, som hon förföriskt spretar med mot Fadern (46). Fadern klarar inte av denna Adelas tjuvsningskraft och bryter ihop. Föredraget är avbrutet för kvällen, för att sedermera återupptas nästföljande afton(46–47). Åhörarna har återterritorialiserats av Adela genom att hon gör Fadern mållös. Hans dragningskraft som inverkat så kraftigt på sina åhörare har återigen tryckts tillbaka till sitt forna besegrade tillstånd. Egentligen rör det sig om en flykt, eller kanske en öppning till Faderns fantasi, tankar och syn på världen. Fadern som inte längre hör hemma i den vardagliga världen öppnar upp portar – flyktlinjer in i den fantastiska värld som han nu mer eller mindre bebor. Däremot tillåts vi aldrig fullfölja denna flykt in i Faderns fantasi utan Adela för oss tillbaka, bort från fantasins domäner.

Det andra nedslaget i provdockorna ger egentligen prov på två flyktlinjer. Den ena flyr in i fantasins upplösande av verkligheten och den andra avterritorialiserar rummet, eller lägenheten – hemmet som territorium. Dessa två flyktlinjer vävs ihop till en gemensam sådan. Fadern, under en utläggning om pseudofloran- och -faunan, berättar om de bortglömda rummen och lägenheterna som vi läsare redan stött på.⁴¹

– Ni vet nog, mina damer, sade min far, att det i gamla lägenheter brukar finnas rum som blir bortglömda. De besöks inte på månader och vissnar i sin övergivenhet mellan gamla murar och det händer att de sluter sig inne i sig själva, blir överväxta av tegel och när de en gång för alla gått förlorade för vårt minne, förlorar de också så småningom sin egen existens. (51)

Fadern bekräftar territoriets performativa karaktär, för när rummet inte längre bebos är det inte längre ”rummet” som är vår boning utan enbart en miljö, överväxt och bortglömt. Det är inte längre ett territorium utan enbart en miljö. Sålunda är rummets territorialitet bekräftad av Fadern, men här sker en avterritorialiserande akt av Fadern då rummet öppnas upp för pseudofloran- och faunan, en materiens ”fantastiska jäsning” (49):

– En gång tidigt på morgonen, fortsatte min far, det var mot slutet av vintern, kom jag efter flera månaders frånvaro in i en sådan halvt bortglömd länga och jag häpnade över rummets utseende. Ur alla golvspringor, från alla lister och nischer, sköt det ut spåda skott och fyllde den grå luften med sitt skira lövverks skimrande spetsar, med en genomskinlig husdjungel, fylld av något viskande, glittrande, böljande, en falsk och salig vår. [...] I denna forcerade blomningsprocess sköt också väldigt vita och skära blommor fram i lövverket, de knoppades för ens ögon,

⁴¹ Se kapitlet ”Hemsökelsen” (19–26), vilket tidigare citerats i detta kapitel.

svälde inifrån av sitt rosafärgade kött och svämmade över sina bräddar, fällde sina kronblad, blommade snabbt ut och föll sönder. (51)

Det tidigare, nu bortglömda, territoriet har nu blivit föremål för en fantastisk och helt otrolig blomning av materia i jäsning. Dels har ett nytt ändamål för dessa bortglömda rum blivit till, hemmet har avterritorialiserats för att ge rum åt pseudoflorans och faunans våldsamma blomning. Rummet ges en möjlig flykt in i det magiska och fantastiska, och genom att materiens ges ett liv, öppnas nya världstolkningar upp. Världen är, i Faderns avterritorialiserande fantastiska föredrag, inte längre uppdelad mellan levande ting och döda, utan de döda kan vara minst lika levande som de levande och vice versa. Vardagen har än en gång för stunden upplösts.

Men detta hot mot tillvarons beständighet, flykten från territoriet får inte fullbordas, utan måste hindras. Adela träder fram än en gång och avbryter Faderns frambesvärjda flyktlinjer. ”Adela gick fram till far och sträckte fram ett finger liksom för att kittla honom. Far blev förlägen, tystnade och började ytterst förfärad dra sig tillbaka från Adelas hotande finger” (54). Faderns försök att bryta vardagens gråa tillvaro med sina fantastiska öppningar mot magin och fantasin har än en gång brutits upp av Adela och hennes ”hotande finger”.

Vi har nu sett två exempel genom våra textuella nedslag (”Fåglarna” och ”Provdockorna”) på hur Fadern och Adela kämpar om territoriet och dess gränsdragningar gentemot varandra, där Adela går segrande ut ur dessa duster. I Deleuze och Guattaris begreppsvärld rör det sig här om en binärsegmentering.⁴² En orienteringsmodell med binära motsatspar.⁴³ I detta fall uppenbarligen Fadern och Adela, som är två avterritorialiserande respektive återterritorialiserande makter som innanför hemmets väggar utkämpar sina strider. Vi kan också urskönja en cirkulär segmentering i dessa flyktlinjer och dess sträckningar.⁴⁴ Det finns ett centrum och en periferi som orienteringspunkt. Fadern trycks allt som oftast ut i denna periferi, för att sedan återvända i tappra men föga framgångsrika försök att avterritorialisera hemmet och vardagen. Däremot rör sig denna strid alltid mot centrum och slutar alltid i en reträtt till periferin. Det är en strid som böljar fram och tillbaka. Ett territorium konstitueras,

⁴² Även om jag i texten visar på binärsegmentering går även säkerligen dessa texter att läsa ur andra segmenteringsmodeller. Dessa utesluter inte nödvändigtvis varandra, utan jag vill mena att det snarare rör sig om olika tillvägagångssätt att ordna texten. De tre segmenteringar som Deleuze och Guattari presenteras är 1) binär, 2) cirkulär och 3) linjär. Jag kommer i denna uppsats att i huvudsak orientera mig efter två av dessa, den binära och den linjära. Det finns säkerligen stora möjligheter att använda sig av en cirkulär segmentering i läsningen men enligt min bedömning har den cirkulära segmenteringen varit mindre intressant och talande för de textexempel jag brukat mig av. För mer information kring de tre segmenteringsmodellerna se: Deleuze & Guattari, 2015, s. 317–320.

⁴³ Ibid., s. 317–318.

⁴⁴ Ibid., s. 318.

som Fadern, i Adelas frånvaro, avterritorialiseras och öppnar upp den för fantasin. Denna fantasi avbryts dock allt som oftast innan den hinner fullbordas, och tillvaron återvänder till ett slags normal tillstånd, och Fadern förblir bruten och desorienterad i en verklighet där han inte längre riktigt hör hemma. Jag skulle dock också vilja ta upp ett tredje exempel på Faderns avterritorialiserande akter. I denna har inte Adela samma roll som tidigare, och således avviker detta nedslag de två tidigare tematik.

En natt i högsåsongen

Ett tredje och kanske det mest talande nedslaget i Schulz *Kanelbutikerna* visar sig i ”En natt i högsåsongen”, där Faderns fantastiska värld vecklar ut sig i sin fulla prakt för läsaren. I detta kapitel saknas ett tydligt återterritorialiserande från Adelas sida, även om hon till viss del fyller en sådan roll med sitt kaffemalande. Snarare förs vi tillbaka av fantasins omöjlighet att fullbordas.

”En natt i högsåsongen” inleds med att utspela sig under en trettonde ”falsk”, eller ”apokryfisk” månad som är sprungen ur ”sommarens gubbaktiga omåttlighet” (107). Redan här har berättelsen öppnats upp för det fantastiska, det som egentligen inte har plats i tidsrummet, utan hamnar i tidens marginaler, i tidens avfall. På så vis avterritorialiseras tidens ramverk, och öppnas upp för det tidlösa.⁴⁵

Historien som berättas inleds med att fadern girigt samlar på sig höstens och vinterns olika textilier i sin tygbutik, det s.k. ”höstens mäktiga kapital”, men han verkar ovillig att sälja dem, han vill snarare hålla och var således ”rädd för att splittra och växla detta höstens grundkapital mot kontanter” (109–110). Däremot så är hösten och då även högsåsongen i annalkande och i växande oro för sina väldiga tygkapital upptäcker fadern sin ensamhet gentemot den köpglada folkmassan som närmar sig butiken och dess färgsprakande rikedom. Biträdena är frånvarande i sin amorösa jakt efter Adela, och fadern är lämnad ensam att försvara butiken och dess ovärderliga textila innehåll.

I denna berättelse etableras först butiken som territorium, ett territorium som hotas av den hotande köpglada folkmassa. Butikens territorialitet skapas genom införförskaffandet av textilerna, genom att fylla på förråden stärks gränserna och markerar butikens syfte. Men

⁴⁵ Schulz relation till tiden som fenomen är ett återkommande moment i Schulzforskningen, jag saknar i denna uppsats möjligheten att redogöra mer genomgående av tidens olika växlingar hos Schulz och hänvisar således till dels Ficowskis kapitel ”Schulzian Time” i *Regions of the Great Heresy* (Ficowski, 2003.) och till artikeln ”Errant Events on the Branch Tracks of Time: Bruno Schulz and Mythical Consciousness” av Diana Kuprel som också den berör tiden som fenomen ingående. Se: *The Slavic and East European Journal*, vol. 40, no. 1, 1996, s. 100–117.

kundernas köpkraft hotar att lösa upp butikens gränser, hotar den från att bli en tygbutik utan tyg. Men detta är enbart en sekundär form av avterritorialisering i denna berättelse, den för vår analys intressantaste flyktlinje är den som öppnas upp in i Faderns fantasivärld.

”– Jakub, handla! Jakub handla” ropar de medan Jakub – Fadern – kastar sig ”som en kämpande profet upp på klädesskansarna och lät sitt raseri gå ut över dem” (114). I ett desperat försvar av sina surt förvärvade tyger kastar sig Fadern upp på de staplade tygerna och kastar dem mot kunderna som tillsynes stormat in i hans nästintill obevakade butik. Och när tygerna vecklas ut vecklas även ett nytt landskap upp.

Butikens territorium löses upp, och istället vecklas ett magiskt textillandskap ut i dess ställe. Där är Jakub, demiurgen – skaparguden. Vi träder alltså in i Jakubs egna fantastiska värld, läckaget, som vi tidigare sett, fullföljs här i denna historia. Det är inte längre korta ljusglimtar utan dörren slås upp till Jakubs värld:

Butikens väggar försvann under klädeskosmonogis formationer, under dessa bergskedjor, som tornade upp sig i mäktiga massiv. Breda dalar öppnade sig bland bergssluttningarna och under höjdernas breda patos drogs kontinenternas linjer mullrande upp. Butikens inre utvidgades till ett höstligt landskapspanorama, fullt av sjöar och fjärran vidder, och mot bakgrunden av detta sceneri vandrade far bland ett fantastiskt Kanaans veck och dalar, vandrande med stora steg, med armarna profetiskt korslagda bland molnen, och formade landskapet med sin ingivelses slag. (114–115)

Butiken har flytt in i Faderns fantasi, den tillhör inte längre de världsliga domäner som allt som oftast råder över den, utan för i natt tillhör den demiurgen Jakub. Det rör sig inte heller längre om en butik, utan är snarare en hel värld full av den textila naturens underverk, Bergsmassiv, sjöar och andra fantastiska vidder. Butiken som ett kommersens rum har förskjutits.

Det är dock något som inte helt stämmer. Baaldyrkarna, den köpsugna folkmassan, är fortfarande fast i köpandet: ”Döva för den profetiska vredens tordön hukade dessa köpmän i sidenkaftaner i små grupper kring tygernas veckberg, och dryftade utförligt och skrattande varans egenskaper” (116). Det skiner igenom ett annat skeende i berättelsen, även om det är Fadern vi får följa är det ändå något som verkar försiggå i bakgrunden. Vi kan förstå detta som olika strata i samma rhizom. Olika nivåer som här och var möts i olika knytpunkter, men än mer intressant kan det läsas som en slags återterritorialisering. Butiken blir närvarande och återförd till en slags ”vardaglighet”. Världen där bakom är varken försvunnen eller upplöst, nej snarare förbisedd, men här och var läcker den igenom.

Det finns dock en minst lika markant förskjutning i berättelsen som rummets avterritorialiserande, nämligen Faderns profetiska tillblivande. Det är något som vi sett prov

på i Schulz tidigare berättelser, dels i ”Hemsökelsen” och i ”Fåglarna”, dels i ”Provdockorna”. Den fantastiska värld som öppnas upp i butiken är en värld där Fadern är en slags demiurg – en skapargud, en profet och förkunnare av sanningen. Det är Fadern som skapat denna värld och det är först här i ”En natt i högsäsongen” som vi får fullt tillträde till denna.

Det sker ännu en stor förändring i det nya landskapet som än mer avterritorialiserar det rum som formats. Det rör sig med andra ord om en serie av avterritorialiseringar som än längre förskjuter den. Den tredje, som skulle kunna ha varit den absoluta avterritorialiseringen – punkten då flyktlinjen fullbordas – är fåglarnas återkomst. Som vi minns från ”Fåglarna” skapade Fadern ett slags fantastiskt fågelssläkte, som nu på höjden av Faderns demiurgi återvänder till den värld han skapat.

Hur rörd blev inte far av denna återkomst, hur förundrades han inte över fåglarnas instinkt, över denna tillgivenhet mot Mästaren, som detta fördrivna släkte hade bevarat i sin själ som en legend, för att slutligen efter flera generationer, den sista dagen före släktens utlocknande, återvända till sitt urhem. (118)

Fadern befinner sig nu på höjden av sin skaparkraft, och genom fåglarnas återkomst är tidigare förluster glömda. Men det finns något hotande i denna återkomst, varför är det släktets sista dag? Är det ett varsel för vad som skall komma härnäst? Uppenbarligen är så fallet. Gycklarna, det människosläkte som kommit för att inhandla Jakubs surt förvärvade textilier kastar stenar mot dessa fantastiska fåglar. ”Förgäves varnade far, förgäves hotade han med besvärjande gester, man lyssnade inte till honom, man brydde sig inte om honom” (118–119). Faderns tidigare makt tas abrupt, och brutalt, ifrån honom och han har åter förvandlats till ”tokstollen” som ingen varken lyssnar till eller bryr sig om, faderns makt över ordet är brutet. Hans demiurgi tas ifrån honom. Precis som hans trollbindning över Polda och Paulina i ”Provdockorna” har något kommit och brutit hans trollkraft. Men det är inte Adela denna gång utan den skrämmande köpsugna folkmassan som bokstavligen stenar Faderns fantasi till döds, och i denna fåglarnas död avtäcks även den bräcklighet hans fantasi vilar på: ”Först nu, på nära håll, kunde far betrakta hela denna utarmade generation i all dess ynkedom, hela komiken i dess skröpliga anatomi” (119). Faderns insikt om denna ynkedom, dessa tomma skal till liv blir den slutgiltiga återterritorialiseringen, vi kastas tillbaka till den vanliga världen där Fadern fortfarande bara är en tokstolle.

Faderns båda avterritorialiseringar, dels en inre, där han blir profeten och demiurgen, dels en yttre, där butiken blir en fantastisk ny värld krackelerar på samma gång.

Här i detta exempel rör det sig också om en binär segmentering, nämligen motsatsen mellan fantasi och vardag. Denna dikotomi genomsyrar i stort sett hela *Kanelbutikerna* men kanske allra tydligast just i denna sekvens av Faderns fantastiska nattliga textilbaserade värld. Denna fantasins läckage kommer att återkomma framöver i nästa kapitel ”Barndomens flyktlinjer”, där en vi kommer att ändra tematik för hur dessa territorier, flyktlinjer, avterritorialiseringar och återterritorialiseringar utläses.

IV. Barndomens flyktlinjer

I *Kanelbutikerna* finns det förutom de berättelser som utspelar sig kring Fadern ytterligare ett huvudsakligt tema som är av intresse för denna uppsats, nämligen vad jag skulle vilja benämna som barndomens avterritorialiserande moment. Flyktlinjer ur ett redan etablerat territorium som sker genom barndomens nyfikenhet och uppfinningsrikedom, genom leken och upptäcktsfärden. I kontrast till vad vi tidigare sett mellan Fadern och Adela är dessa är snarare linjärt segmenterade, det rör sig alltså om uppstyckade skeenden som kan avgränsas och sorteras i en händelseföljd, eller som Deleuze och Guattari beskriver det:

Vi segmenteras *linjärt*, på en rät linje, på räta linjer där varje segment representerar en episod eller en ’process’: vi påbörjar en ny process så snart vi avslutat den föregående, vi är för alltid processande eller processade; i familjen, i skolan, i armén, i yrkeslivet – och i skolan får vi höra att ’du är inte hos din familj längre’, i armén att ’du är inte i skolan längre’.⁴⁶

Enkelt uttryck rör den linjära segmenteringen om att dra tydliga skiljelinjer mellan olika punkter, institutioner och andra instanser på den linje som dras. Som Deleuze och Guattari visar på en livslång linjär segmentering bedöms vi olika beroende på inom vilken instans vi finner oss, i skolan gäller inte längre familjens lag, i armén inte längre skolans etc. Däremot finns det aldrig ett tomrum mellan dessa segment, utan det nästkommande följer alltid på den föregående nästintill friktionsfritt. De hakar vid varandra. Vi skulle också kunna förstå den nästkommande institutionens eller momentets avterritorialiserande effekt på tidigare territorialitet, skolans segment upphävs i arméns, med alla dess sanningar, normer och regler. Likaså är det med familjen när skolan tar vid.

Åter till Schulz *Kanelbutikerna*. I dessa exempel som vi nedan kommer att ägna oss åt är det ofta samma rum som avterritorialiseras som vi våra tidigare exempel, nämligen vardagens

⁴⁶ Deleuze & Guattari, 2015, s. 315.

hem, den kända staden och istället kastas vi in i fantasins magiska världsförskjutningar. Det finns dock inte samma tydliga återterritorialiserande aktör – Adela – utan återterritorialiseringen är snarare ett återvändande utan direkt upplösning.

För att exemplifiera detta linjärt segmenterade avterritorialiserande skeende har jag valt att använda mig av två huvudsakliga kapitel, ”Pan” och ”Kanelbutikerna”.

Pan

I ”Pan” bryter sig ”pojarna” fria från tomten (en förlängning av hemmets territorialitet) och ger sig ut på upptäcktsfärd i den intilliggande ödetomten, som gömmer en mytologisk gestalt i sina allra djupaste vrår. Det initiala territoriet är uppenbart tomten. Inhägnad av ett högt träplank. Hemmet, med sin omgivande tomt är i detta ögonblick det som Deleuze och Guattari kallar ett svart hål,⁴⁷ som behöver undflys. Flyktvägen visar sig ”[i] ett hörn mellan baksidorna på skjul och uthus fanns ett litet prång på gården, den avlägsnaste, sista återvändsgränden, inklämd mellan ett förråd, avträdet och baksidan på hönshuset – en sluten vik, och längre kunde man inte komma” (60). Vi befinner oss på gårdens absoluta slutgräns, i dess absoluta periferi, gränsen som hindrar världen att tränga sig på. Det rör sig således om den ”yttersta udden, gårdens Gibraltar”(60). Som ytterst är markerat av ett vågrätt träplank.

Däremot visar sig en flyktlinje:

Under dess mossbevuxna plankor rann en liten bäck med svart stinkande vatten, en åder av ruttnande, fet dy, som aldrig torkade upp – den enda väg som ledde ut i världen över plankets gränser. Men det illaluktande prångets förtvivlan hade så länge stängt huvudet mot detta hinder att en av dess kraftiga, vågräta bräddor hade börjat lossna. Vi pojkar fullbordade verket och bände loss och avlägsnade den tunga, mossbelupna bräddan från dess fäste. På det viset gjorde vi en glugg och öppnade ett fönster mot solen. (60)

En dörr till en ny värld har öppnats upp. Upptäcktsfärden kan börja. Den nya vidsträckta världen ifråga är närmare bestämt ”en stor, vildvuxen och gammal trädgård” (60). Den nya världen är diametralt annorlunda än gården. Gården i sig beskrivs inte i ord, men den fungerar hela tiden som ett slags fängelse som håller ”gårdens fånge” inspärrad. På så vis är den flyktlinje som uppenbarar sig i ”Pan” en faktisk flykt, från gårdens gråa fängelse in i en färgsprakande ny värld. Här i den nya världen, den gamla vildvuxna trädgården, är allt fantastiskt och ståtligt med bl.a. ”höga päronträd”, ”yviga aplar” och ”[f]rodigt, oslaget gräs.” “[t]rädgården var vidsträckt och hade flera förgreningar och utlöpare och olika zoner och

⁴⁷ Deleuze & Guattari, 2015, s. 465.

klimat” (60–61). Den nya världen är rik, praktfull och vidsträckt, en hel värld i sig. I vart fall om du är en pojke vars referenspunkt är en slutna gård som du redan är högst förtrolig med.

Den flyktlinje som vi följt har dragit undan mattan för det tidigare territoriet och dess tidigare säkra murar har istället blivit till dess inhägnad. Hemmets gård är ett svart hål. Det nya territorium som avlöser hemmet är dock i sig differentierad, med som vi sett olika nivåer och zoner. Vi kan egentligen urskilja två motsatta sidor:

I ena änden var den öppen, full av mjölk från himmel och luft, och där bredde den ut den mjukaste, spädaste, dunigaste grönska åt himlen. Men allteftersom den sjönk djupare in i en lång förgrening och kröp in i skuggan av baksidan på den övergivna sodavattenfabriken, mulnade den märkbart, blev alltmer vresig och vårdslös, lät sig växa igen vilt och tovtigt, reste barskt borst med brännässlor och tistlar, blev skabbig av allsköns ogräs, tills den i själva änden mellan murarna i en bred fyrkantig vik tappade all besinning och bröt ut i vansinne. Där var det inte länge någon trädgård, bara en paroxysm av vanvett, ett raseriutbrott, cynisk skamlöshet och utsvävning. (61)

Och det är i denna schism mellan trädgårdens sidor sker en till avterritorialisering. Den nyligen territorialiserade trädgården som markerats av sin frodiga, vildvuxna grönska som blir ett slags hommage till naturen har i denna förgrening förskjutits och muterats. Övergått till något annat, till något som inte längre faller in under trädgårdens gränser, utan är istället något annat, både vanvettigt och cyniskt, på många sätt den inverterade trädgården vi tidigare fått bekanta oss med. En slags parodi på trädgården. Det rör sig om en slags platsbestämd häftig attack på trädgården i form av utsvävningar och vanvett. Kort sagt rör det sig om en naturens icke naturlighet. Ett slags hån mot det som naturen kan åstadkomma. Det är också i denna avterritorialiserande förgrening av trädgården som berättelsens brytpunkt sker, det är här vi får möta Pan.

Inför detta möte sker ett avterritorialiserande av tiden, och det rationella tillstånd som vi kan hantera och blir istället till en tid där det mesta är möjligt, tiden följer inte längre sina spelregler:

Det var en stund när tiden, vanvettig och vild, bryter sig ut ur händelsernas trampkvarn och som en förrymd landstrykare skrikande jagar tvärs över fälten. Då växer sommaren frigjord från all kontroll, utan all sans och besinning över hela landskapet, växer med våldsam kraft på alla punkter, tvåfalt, trefalt, in i en på något vis annorlunda, perverterad tid, in i en okänd dimension, in i vanvett. (62)

Tiden öppnar upp möjligheterna och det är bara i sådana ”bubblor” i tiden då de fantastiska händelserna kan ske. Precis som i ”En natt i högsången”, som också den utspelar sig i en ”falsk månad”, och som vi kommer att se i ”Kanelbutikerna.” Så det vi hittills har mött är en avterritorialisering av trädgården, som istället blivit till något annat, något som är perverterat,

muterat, vildvuxet och som nästan blir till ett hån mot trädgårdens vara. Samtidigt sker en likartad förskjutning av tiden, som också den perverteras in i en slags vanvettig dimension, där i stort sett allting är möjligt.

I detta tidsliga tillstånd får protagonisten ofta infallet att jaga efter fjärilar, som efter leder jakten (flykten) ”genom en djungel av tistlar, som brann i solen” och det är ”[f]örst på gränsen till kardborrarna” som han hejdar sig då han inte vågade ”tränga in i denna dystra avgrund” (62). Det är där i denna avgrund som han ser Pan. På andra sidan gränsen av avgrunden, den som inte får korsas, sitter Pan på huk nästintill gömd inne bland kardborrarna. Blixtstilla betraktarna de två entiteterna varandra, pojken och Pan. Pan som hade ”en luffares eller drinkares ansikte”, var klädd i en ”smutsig skjorta” och ”sjabbiga rester av en syrtut” och som verkade ”kämpa med en väldig börda” (62–63). Kort sagt kan vi tvivla på om det egentligen är en Pan som sitter där på huk, eller om det egentligen kanske rör sig om en alkoholist eller hemlös person. Men i denna nya vanvettiga dimension kan det mytologiska spränga fram och det förvränga/ändra tillvaron. Just i stunden är det en Pan och inte en av Stadens otaliga fyllbultar. Historien får sin upplösning i ett tredje moment av vanvett:

Det var bristfärdiga ögonglober, som vidgades i den mest intensiva smärta eller vildaste extas. Och plötsligt förvreds dessa till bristningsgränsen spända anletsdrag i en hemsk, smärtfylld grimas och denna grimas växte, tog till sig denna vanvettiga extas, svällde av den, bredde ut sig allt mera tills den brast ut i ett rytande, rosslande, hostande skratt. Djupt skakad såg jag hur han tjutande av skratt ur sitt väldiga bröst sakta reste sig ur sin hukande ställning och kutryggig som en gorilla med händerna i de löst hängande trasorna till byxor sprang sin väg klampande med stora språng genom de metalliskt rasslande kardborrstånden – en Pan utan flöjt, som förskrämd drog sig tillbaka till sina egna välkända tillhåll. (63)

Ett kort moment av tidens vanvettiga avterritorialisering som kulminerar i en gudomlig uppenbarelse, en gud som också här i Schulz moderna saga skrämmer slag på protagonisten. Men i och med att Pan drar sig tillbaka till sina egna välkända tillhåll återförs sakta men säkert även vardagen, och tidens vanvettiga bana är bruten.

Genom mötet med Pan sker en sista avterritorialiserande akt. Nämligen att frigöra naturen ur trädgården. Låt oss här vända oss till Deleuze och Guattari: ”Mahler hävdade att fåglarnas sång, blommornas färger och skogarnas doft inte är tillräckliga för att framkalla Naturen; för det behövs guden Dionysos eller den store Pan.”⁴⁸ Det är först i detta ögonblick, då Schulz protagonist ställs öga mot öga med Pan som denna trädgård i slutändan kan upplösas. Men det

⁴⁸ Deleuze & Guattari, 2015, s. 504.

rör sig bara om en glimt av den vilda, kaosartade naturen. Pan tar sin tillflykt och vi har återterritorialiserats.

Som vi tidigare berört segmenteras Schulz berättelser på olika vis, i denna ”Pan” är den linjära segmenteringen tydlig. Vi kan uppdelat texten i moment som följer varandra i en någorlunda linjär struktur. Först har vi hemmets gård som byts ut mot en härlig vidsträckt och vildvuxen trädgård, som i sin tur övergår till ett perverterat vanvettigt landskap i sodafabrikens skugga. Även om berättelsen rör sig mer och mer mot periferin saknar den ett fast och tydligt centrum som den cirklar kring. Den har snarare en utgångspunkt som vi kan dra en imaginär linje utifrån. Vi skulle härmed kunna stycka upp ”Pan” i flera sekvenser, eller segment, där det finns ett tydligt brott vid mötet med Pan. Ett brott som ändrar fokus i berättelsen från att ha varit mest en naturskildring till ett intersubjektivt möte, och tillika en glimt av den vilda naturen.

Kanelbutikerna

I ”Kanelbutikerna” finner vi en snarlik linjär segmentering av de olika flyktlinjer som följer på varandra. Även i denna berättelse är det lockelsen efter det okända som driver historien framåt.

Vår historia tar sin början utifrån det faktum att Fadern redan är förlorad, men för att ge honom någorlunda ro tar deras mor med honom och protagonisten på teater. Där kommer fadern fram till att han glömt sin plånbok och det bestäms att Jozef, berättelsernas protagonist och tillika berättare, ska springa och hämta den. ”Det är oförlåtligt lättsinne att en sådan natt skicka ut en ung pojke på ett så viktigt och brådskande uppdrag, eftersom gatorna i dess halvdager mångfaldigas, rörs ihop och byter plats med varandra”(71). Med dessa rader skriver Schulz in Deleuze och Guattaris rhizom i stadens gatnätverk. Det rör sig om en ”mångfald” något som byter plats och sträcker ut sig på olika nya vis. Under natten har staden blivit till en ny och utforskad miljö. Självfallet tar han tillfället i akt och ger sig ut på en upptäcktsfärd med målet att se och uppleva de s.k. kanelbutikerna, butiker med spännande och exotiskt innehåll som bara verkar vara öppna på natten och sena kvällar.

Inledningsvis känns denna utflykt, denna utsvävning från Jozefs sida, relativt harmlös, han skulle hinna ta igen tiden han förlorat och skulle såtillvida egentligen inte bryta mot det förtroende som givits honom: ”Enligt mina beräkningar måste man vika in på en sidogata, och gå två eller tre tvärgator framåt för att nå gatan med de nattliga butikerna. Det avlägsnade mig visserligen från målet, men jag kunde ta igen förseningen genom att ta vägen tillbaka över

Saltgruvorna”(73). Men allt som oftast, vilket blir tydligt i denna historia, blir dessa planer sällan som en tänkt sig, efter att ha sprungit förbi både en tredje och en fjärde tvärgata och ”[a]v butikerna syntes inte ett spår”(73). Protagonisten har i sin iver efter kanelbutikerna sprungit vilse i stadens förvrängdhet en natt som denna. Jozef ger upp drömmen om Kanelbutikerna, nu gäller det snarare att återfinna ”kända trakter”(73). En slags återterritorialiserande akt, som dock förblir ofullbordad, nyfikenheten tar över innan de kända trakterna återfunnits.

En ny väg har uppenbarat sig, ”en bred, sparsamt bebyggd väg, mycket lång och rak. Genast blåste det en fläkt från en vid rymd emot mig.[...] Jag granskade noga en av byggnaderna och blev övertygad om att jag framför mig hade baksidan på läroverket”(73). Den tidigare vilsheten utbyts mot en ny nyfikenhet, läroverkets erbjuder en flyktväg tillbaka till det kända. Men nyfikenheten öppnar upp en alternativ flyktlinje: ”Så erinrade jag mig att en av de frivilliga lektionstimmarna vid denna sena tidpunkt måste äga rum i magister Arendts sal” (74). vars ”nattliga seanser utövade en hemlig dragningskraft på mig. Jag kunde inte heller nu försitta tillfället att in ett ögonblick i teckningssalen, med föresatsen att inte uppehålla mig där längre än en kort stund” (76–77). Att återvända till kända trakter är förvisso hans mål, med en kortare avvikelse kan inte hjälpas. Istället för att smyga sig så tyst och kvickt igenom läroverket som möjligt tar sig vår protagonist en avstickare.

Men inte heller denna avstickare fullbordas i sin flykt. Istället för att komma till Arendts lärosal, upptäcker Jozef att han hamnat i främmande territorium, och vår protagonist upptäcker att han hamnat i rektorns privata flygel:

I beundran och vördnad stod jag framför denna prakt och förstod att min nattliga eskapad oväntat hade fört mig till rektorns flygel, fram till hans privatbostad. Jag stod där fastnaglad av nyfikenhet, med klappande hjärta, beredd att ta till flykten vid minsta buller. (77)

Han tvekar inför detta moment av upptäcktsfärden för hur skulle han kunna förklara detta intrång? ”Men att dra sig ur halvvägs utan att fullfölja den uppgjorda planen, tyckte jag vittnade om feghet”(77). Med andra ord, för att stilla sin nyfikenhet tar sig Jozef mod till sig och börjar undersöka, om än aktsamt denna privata rektorsflygel. Det tidigare lärosätet har även det förbytt: från att vara en allmän plats, öppen för studenter hos magister Arendt, har vi kastats in i en privat sfär, där minsta ljud kan innebära den unge Jozefs undergång.

Men även denna flyktlinje avbryts abrupt då han inte längre visar sig befinna sig i den privata våningen utan vår protagonist märker att han redan befinner sig på neutral mark, nämligen i en ”slags stor loggia, som förenades med stadens torg med hjälp av ett par

trappsteg”(78). Den tidigare hotfulla rektorsflygeln har förbytt och blivit neutral mark. Den har på så vis avterritorialiserats. Från att ha varit en praktfull sluten enhet till att övergå i det offentliga och gemensamma.

Ännu är dock inte denna berättelses olika förskjutningar av de territorium som skapas under protagonistens fötter färdigt. Han befinner sig nu, efter detta intermezzo i läroverket: ”På gatan syntes de svarta konturerna av några hästdroskor[...] En kusk lutade sig ut från sin höga kuskbock. Han hade ett litet rött, godmodigt ansikte. – Ska unge herrn åka med?”(78). En ny möjlig flyktlinje uppenbarar sig för vår Protagonist för ”vem överantvarar sig en sådan natt åt en oberäknelig droskkusks kapriser?”(78). Ett nytt moment i äventyret inleds, istället för att själv styra riktning, oavsett om den givna vägen är bekant eller ej befinner sig nu vår protagonist i en droska, som han saknar kontroll över. Än mer så när kusken hoppar av utanför en krog och lämnar Jozef ensam med den förvisso förtroendeingivande och tillsynes kloka hästen, och han ”fick lov att rätta [sig] efter hästens vilja” (79). I och med att hästen bestämmer färdens riktning öppnas här en ny flyktlinje. Hästens färd leder ut mot förstaden och under deras färd ”övergick trädgårdarna småningom i parker med stora träd och dessa i sin tur i skogar”(79). Vi lämnar med andra ord staden bakom oss. Detta territorium som vi hela tiden hittills har befunnit oss i har nu dragits undan från oss, rakt under fötterna på vår protagonist som utan möjlighet att ändra riktning följt ett spår han saknar kontroll över. Kanske kan vi här erinra oss Deleuze och Guattaris ord om att ”riskera en improvisation”?⁴⁹ Detta är dock inget som verkar avskräckande på Jozef, utan färden verkar snarare vara helt fantastisk och otrolig, något som han aldrig skulle glömma. Bort och uppför går färden, mot ett potentiellt pilgrimsmål, med grupper av vandrare kring sig.

Och där tar färden slut. Hästen stannar efter att mödosamt pulsat genom snön. Hästen har ett djupt sår i sidan, och färden kan omöjligen fortsätta:

Slutligen stannade den. Jag steg ur droskan. Hästen andades tungt med hängande huvud. Jag tryckte hans huvud mot mitt bröst, hans stora svarta ögon var blanka av tårar. Då såg jag ett runt svart svår på hans buk. – Varför sade du ingenting? viskade jag gråtfärdig. – Kära du – det var för din skull, sade han och blev mycket liten, som en leksakshäst av trä. Jag lämnade honom. Nu kände jag mig besynnerligt lätt och lycklig. Jag funderade om jag skulle vänta på det lilla lokaltåget, som passerade här, eller om jag skulle återvända till staden till fots. (80)

En i min mening ändå besynnerlig passage i denna ”Kanelbutikerna”. Först innebär de slutet för själva färden, vilket i sig inte sticker ut, varje äventyr i Schulz värld behöver återföras till

⁴⁹ Deleuze & Guattari, 2015, s. 464–465.

”verkligheten”, flykten kan inte tillåtas för evigt utan är snarare ett glapp i tiden som sedermera åtgärdas. Men vad har hästens vilja och dess litenhet med varandra att göra? Ett moment jag inte riktigt kan få bukt med. Däremot oavhängigt denna del av passagen sker något återterritorialiserande. Dels har vi en vilja att återvända hem, dels så är inte längre denna del av skogen längre okänd, det går ju ett lokaltåg som vår protagonist känner till, och vägen hem är även den känd – och av större vikt så är det möjligt att gå hem. Färden hem går lätt och ledigt. Han kommer snabbt tillbaka till staden, nästan flygandes fram och anländer till torget där promenerande människor uppehåller sig fastän den sena timmen och njuter av den härliga vinternatten och berättelsen avslutas med följande rader:

Vi tog tillsammans [Jozef och hans familj] en promenad på en brant sluttande gata, från vilken det kom en fläkt av violer, osäkra huruvida det alltjämt var nattens magi som försilvrade snön, eller om det var gryningen som nalkades. (81)

Åter tillbaka i vardagen, återterritorialiserad, både geografiskt och sinnesmässigt, återfinns dock en slags magi, eller i vart fall en osäkerhet om nattens magi fortfarande gör sig gällande. Detta magins modus som vi hittills har sett så många gånger är en förutsättning för de avterritorialiserande akter som jag försökt påvisa, både när det gäller Jozefs egna utflykter och när det gäller Faderns fantastiska/galna värld.

Vi skulle i ”Kanelbutikerna” kunna skönja en linjär segmentering, det är snarare ett virrvarr av rörelser som sträcker sig över stadens rhizomartade tillvaro. Varje segment ersätter det tidigare och spelar under nya regler.⁵⁰ Först har vi ett tryggt centra som rubbas av sökandet efter kanelbutikerna, som i sig leder in i ett försök att hitta tillbaka till trygg känd mark. Men när den trygga marken nås i egenskap av läroverket påbörjas ett nytt segment. Här lockar nyfikenheten först efter magister Arendts kvällskurser för att efterföljas av viljan att utforska rektorns privata sektion. Detta segment efterföljs av en ett drosksegment. Nu i häst och vagn är kontrollen över flykten flyttad till kusken och sedermera hästen. Nu spelar egentligen inte Jozefs egen nyfikenhet längre någon roll, utan hästen styr. De lämnar staden och rör sig ut i ett fantastiskt landskap som nästan smälter samman med natthimlen. Och slutligen har vi ett slags återterritorialiserande segment, nu har han återvänt till staden och den fantastiska natten håller på att övergå i morgon. Magin är även den bruten.

Det är inte en rak linje som vi kan följa men genom att fördela ”Kanelbutikerna” i sina respektive segment kan vi se hur dessa territorialiserande och avterritorialiserande moment verkar i berättelsen. Varje nytt segment förskjuter det tidigare position och ruckar på den

⁵⁰ Jämför med: Deleuze & Guattari, 2012, s. 113.

tillvaro som konstituerats. Med nya riktlinjer och nya flyktlinjer som öppnas. Genom att låta varje territorium dras mot sin yttersta spets, öppnas de upp för flyktlinjer. Sen tar dessa flyktlinjer olika former, ibland rör det sig om geografiska förändringar och ibland om perspektivskiften. Oftast sammansmälts dessa, i ”Kanelbutikerna”, till ett virrvarr av förskjutningar och återterritorialiseringar.

V. Sammanfattning och avslutning:

Jag har, genom de olika nedslag som jag gjort i Bruno Schulz *Kanelbutikerna*, visat på hur det går att tänka och strukturera en text utifrån Deleuze och Guattaris teoretiska ramverk kring territoriet och dess olika flyktlinjer. De erbjuder en ny läsart av Schulz texter. Det finns ständigt närvarande i Schulz texter en fantasins läckage som hela tiden pockar och lockar, som sipprar igenom vardagens skyddsvallar.

Det har aldrig varit min mening att erbjuda en fullständig analys av *Kanelbutikerna* utan snarare har det handlat om att visa på olika moment som i sig kan utvecklas och läsas på nya vis. Det finns egentligen inget som hindrar dylika läsningar av andra kapitel, eller noveller, i Bruno Schulz litterära produktion. Att det rör sig om nedslag i texten är av fundamental betydelse. Det rör sig inte om att försöka inrama texten, utan snarare om att visa möjligheter, veckla ut den, och visa dess rhizomatiska struktur. Det är en serie av möjliga flyktlinjer som jag följt, och den är verkligen inte de enda. Låt oss här följa Deleuze och Guattari och proklamera texten som en mångfald!

I denna text har jag genom mina olika nedslag i *Kanelbutikerna* visar på två huvudsakliga moment i denna territoriella läsart. Dessa har i sin tur utgått från Deleuze och Guattaris teori kring segmentaritet, där vi har dels en binär segmentering och dels en linjär. Dessa orienterar texten på olika vis. I den binära segmenteringen rör vi oss med motpoler och i den linjära med ”punkter” på en given utstakad linje. Dessa segmenteringar hjälper oss att strukturera och samtidigt följa de territoriella mönster som verkar i texten.

Det är ett relativt litet antal territorier som vi rör oss med i denna text, framförallt Hemmet, och Butiken, och även då jag menar att dessa är de centrala territorier som konstitueras i *Kanelbutikerna* är de för den saken skull inte ensamma. Men det finns också olika ingångsvinklar i samma territorium, Hemmet i ”Fåglarna” tar sig ett annat uttryck och fyller en annan funktion än hemmet i ”Pan.” Detta är själva kärnan i den teori som Deleuze och Guattari presenterat: inget objekt är någonsin isolerat utan är alltid beroende av sina

kopplingar, och dessa kopplingar och kontaktytor är aldrig fasta, utan i ständig rörelse. Även om hemmet läses på ett sätt, vilket vi kan kalla en flyktlinje, kan det på nästa följa en annan rörelse. Det är just detta som är det rhizomatiska, det mångfaldiga. En rhizom går aldrig att nysta upp. Det går bara att göra enskilda nedslag och följa fragment.

Denna växelverkan mellan att avterritorialisera och återterritorialisera territoriet på olika vis blir tydligt genom dessa ovanstående nedslag. Således visar texten på de olika skiftningar och mångfalder som finns i flyktlinjen och dess olika uttryck. Det finns dock hos Schulz vissa mönster som går att ta fasta på. Dessa blir till ledmotiv för hur min läsning har strukturerats. Fantasin som avterritorialiserande moment är troligtvis det allra tydligaste. Fantasin sipprar igenom här och var och finns nästintill hela tiden närvarande, i olika skepnader. Ofta kanaliseras fantasin genom Fadern, som tillsynes lever i sin egna fantastiska värld, men han är inte ensam om att besitta denna förmåga utan snarare verkar *Kanelbutikerna* vara full av olika ingångar till fantasins fantastiska rike.

Här är det dock viktigt att undvika att läsa denna rörelse från territorialitet till avterritorialisering och slutligen återterritorialiseringen som en slags dialektik. Absolut finns det en marxistisk ådra i hela Deleuze och Guattaris projekt, men det handlar inte om en enhet, utan det är just uppstyckandet, det mångfaldiga, fragmentariska som är deras objekt. Det är just i virrvarret som de lyckas fånga upp alla dessa lösa trådar som tillsammans bildar den litterära kartan *Kanelbutikerna*.

Läsningen av territoriet är dock aldrig fullbordat. Det rör sig enbart om ett fragment, och detta fragment är aldrig stilla, utan i ständig förändring, kanske är det just förändringen som är det enda riktigt konstanta i Deleuze och Guattaris teori. Som jag tidigare försökt att tydliggöra handlar deras tänkande i stort om att frånga de hierarkiska och statiska ramverk som genom historien etablerats (Allt ifrån tanken om trädet som grund för vårt tänkande, eller det partikulära som utgångspunkt för mångfalden.). Det är just därför rhizomen blir deras centrala idé, att vi befinner oss redan mitt i och samtidigt i periferin. Det finns inget givet centrum utan enbart kopplingar, en myriad av möjligheter som ständigt förgrenas, och förväxlas, omkopplas och dras om.

Det är häri som jag finner den stora fördelen med att utgå från Deleuze och Guattari för dylika läsarter. Genom att det just rör sig om mångfalder, rhizom och olika territorier, varav inget egentligen är överordnat ett annat. Det rör sig inte om en hierarki, utan enbart samtidiga och överlappande strukturer samt orienteringsmöjligheter och öppnas materialet upp för nya möjligheter som för den skull inte behöver motsätta sig varandra. Det finns en slags lekfullhet i denna läsart, det är ett prövande, vridande och vändande, en lek med begrepp och

tankegångar, i mångfalden är det allra mesta möjligt. Min läsart är således inte en överordnad sådan, utan enbart ett alternativ, som öppnar upp Schulz texter på ett nytt vis. Det är en del i mångfalden, låt den mångfaldigas!

VI. Referenslitteratur

Primärlitteratur:

Deleuze, Gilles & Guattari, Félix, *Anti-Oedipus: capitalism and schizophrenia*, Bloomsbury Academic, London, 2013.

Deleuze, Gilles & Guattari, Félix, *Kafka. För en mindre litteratur*, Daidalos, Göteborg, 2012.

Deleuze, Gilles & Guattari, Félix, *Tusen platåer: kapitalism och schizofreni*, Tankekraft Förlag, Stockholm, 2015.

Schulz, Bruno, *Kanelbutikerna; & Sanatoriet Timglaset*, Norstedt, Stockholm, 2011.

Sekundärlitteratur:

Brown, Russell E. *Myths and Relatives*, Verlag Otto Sagner, München, 1991.

De Bruyn, Dieter & van Heuckelom, Kris (red.), *(Un)masking Bruno Schulz: new combinations, further fragmentations, ultimate reintegrations*, Rodopi, Amsterdam, 2009.

Ficowski, Jerzy, "Efterskrift" i *Kanelbutikerna och Sanatoriet Timglaset*, Norstedt, Stockholm 2011.

Ficowski, Jerzy, *Regions of the great heresy: Bruno Schulz. a biographical portrait*, Norton, New York, 2003.

Kuprel, Diana. "Errant Events on the Branch Tracks of Time: Bruno Schulz and Mythical Consciousness." *The Slavic and East European Journal*, vol. 40, no. 1, 1996, pp. 100–117.

Rosiek, Stanislaw, "Adele", <http://brunoschulz.eu/en/archiwa/1522> (2016-12-28).

Stala, Krzysztof, *On the margins of reality: the paradoxes of representation in Bruno Schulz's fiction*, Almqvist & Wiksell International, Diss. Stockholm: Univ., Stockholm, 1993.

Taylor, Colleen M. "Childhood Revisited: The Writings of Bruno Schulz." *The Slavic and East European Journal*, vol. 13, no. 4, 1969, pp. 455–472.